

DINIY PSIXOLOGIK IMMUNITETNI SHAKLLANTIRISH – DAVR TALABI

Kasimova Zebo Xamidovna

*O‘zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi
“Din psixologiyasi va pedagogika” kafedrasini mudiri,
p.f.n., professor*

Globalashuv va ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, ma’naviy-madaniy o‘zgarishlar fonida O‘zbekiston xalqi mustaqillikka erishib, milliy o‘z taqdirini o‘zi belgilash yo‘liga tushdi. Bu jarayon qiyinchiliklarga to‘la bo‘lsa-da, milliy o‘zlikni anglash evolyutsiyasiga xizmat qiladi, mafkuraviy birlikni mustahkamlaydi, milliy maqsadlarga erishishga xizmat qiladi. O‘zbekiston mustaqilligining dastlabki kunlaridanoq aholi o‘rtasida mafkuraviy tahdidlarga qarshi ishonchli mafkuraviy immunitetni shakllantirishning uslub, shakl va yondashuvlarini o‘rganish va ishlab chiqish bo‘yicha ishlar olib borilmoqda. Bu boradagi ishlar O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining milliy o‘zlikni anglash, mamlakatimiz mustaqilligi va tinch hayotiga tahdid soluvchi tahdidlarga qarshi faol kurashga daxldorlikni kuchaytirishga qaratilgan qarorlarida o‘z ifodasini topdi [5. 27].

Fuqarolar vijdon erkinligini ta’minlash va din sohasida davlat siyosati konsepsiyasining (O‘RQ-1037, 2025 yil 25 fevral) qabul qilinishi davlatning sotsiomadaniy xilma-xillik sharoitida milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan siyosatni shakllantirishga intilishini aks ettiradi. Mazkur hujjat davlat, jamiyat va diniy tashkilotlar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni takomillashtirishning meyoriy va mafkuraviy asosi hisoblanadi. Konsepsiyaning dolzarbligi dunyoviylik, vijdon erkinligi va insonparvarlik kabi konstitutsiyaviy tamoyillar, ko‘pmillatli va ko‘pkonfessiyali O‘zbekistonda umumjamiyat manfaatlarini ro‘yobga chiqarish, demokratiya, dunyoviylik, erkinlik, tenglik, ijtimoiy adolat va birdamlik asosida o‘zaro totuvlikda yashash hamda izchil taraqqiy etish uchun zarur barqaror muhitni ta’minlashni asoslaydi [1. 6-bob, 3-§].

Konsepsiya qoidalarini amaliyotga joriy etishda ta’lim tizimi, xususan, oliy ta’lim alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki u ijtimoiy jihatdan yetuk, mas’uliyatli va ma’rifatli shaxsni shakllantirishda katta salohiyatga ega. Ilmiy bilim olishga ehtiyoj, fanlararo yondashuv va fikr erkinligiga asoslangan dunyoviy ta’lim muhiti sekulyar davlatning barqaror rivojlanishida hal qiluvchi o‘rin tutadi. Aynan oliy ta’lim tizimida fuqarolik pozitsiyasi, muloqot madaniyati, boshqalarning huquq va e’tiqodlariga hurmat, voqelikni tanqidiy tafakkur asosida idrok etish, mas’uliyat kabi tamoyillarga tayanish ko‘nikmalari shakllanadi.

Bugungi kunda O‘zbekistonda 4 ta oliy islom ta’lim muassasasi, 10 ta o‘rta maxsus islom ta’lim muassasasi, jumladan, 2 ta ayollar madrasasi, shuningdek, pravoslav va protestant seminariyalari faoliyat ko‘rsatmoqda.

Konsepsiyaning I- va III-boblarida ta’limdagi dunyoviylikni dindorlikni inkor etish sifatida emas, balki ta’lim jarayoni ishtirokchilari uchun shaffof, neytral va inklyuziv makonni ta’minlash usuli sifatida talqin etiladi. Konsepsiyaning 26-bandiga ko‘ra, dunyoviy

ta’lim muhiti — bu ilmiylik, mantiqiy fikrlash, milliy va umuminsoniy qadriyatlar, fikrlar xilma-xilligiga hurmat asosida quriladigan, bir vaqtning o‘zida diniy aqidalarni majburan singdirishdan xoli makondir. Bu tamoyillar oliy ta’lim sohasiga xos bo‘lib, ular talabalarda mustaqil dunyoqarash tanlovini amalga oshirish, vijdon erkinligini qadrlash va diniy psixologik immunitetni shakllantirishga qaratilgan.

Tibbiy ma’noda immunitet tananing doimiy ichki muvozanatini saqlay oladigan, uni turli xil tashqi ta’sirlardan va infeksiyalardan himoya qiladigan reaksiyalar majmuasini anglatadi. Ilmiy nutqda immunitet tushunchasi turli kontekstlarda, jumladan, diplomatik immunitet, deputatlik daxlsizligi va boshqalarda qo‘llaniladi. Mafkuraviy immunitetni shakllantirish fanlararo tadqiqot predmeti bo‘lib, uning tarkibiy xususiyatlariga e’tibor qaratiladi, shuningdek, komil shaxsni tarbiyalash g‘oyalari, ijtimoiy adolat muammosi, tarixiy manbalarning ahamiyati kabi masalalarni muhokama qilishni o‘z ichiga oladi. Jamiyatning sog‘lom ma’naviy-axloqiy muhitini mustahkamlashga xizmat qiluvchi xalqning ma’naviy merosi [10. 313]. Bizning tadqiqotimizda mafkuraviy immunitetning tarkibiy qismi sifatida psixologik immunitet tushunchasidan foydalaniladi [4. 53]; bu tushuncha turli zararli mafkuralarning shaxsga, ijtimoiy guruhga, jamoaga yoki umuman jamiyatga ta’siriga psixologik qarshilik holatini ifodalaydi.

Psixologik immunitet - bu shaxsning salbiy ta’sirlarga qarshi turish va o‘z psixikasining barqarorligini saqlash qobiliyati. Bu kontseptsiya insonga o‘zgaruvchan sharoitlarga moslashishga, qiyinchiliklarni yengishga va atrof-muhitning halokatli ta’siriga berilmaslikka imkon beradigan ichki resurslar mavjudligini nazarda tutadi. Psixologik immunitetni rivojlantirish integratsiyalashgan yondashuvga asoslanadi, jumladan, tanqidiy fikrlashni shakllantirish, axborotni tahlil qilish va baholash qobiliyati, stressga chidamlilik va o‘zini-o‘zi boshqarish qobiliyati. Bu jarayon insonning ham, butun jamiyatning ham faol ishtirokini, qulay muhit yaratish va psixologik rivojlanish uchun resurslar bilan ta’minlashni talab qiladi [7. 26].

Boshqa fan sohalarida bo‘lgani kabi, psixologiyada ham mafkuraviy immunitet va diniy psixologik immunitetni kundalik va ilmiy tushuncha sifatida farqlash lozim. Biroq hozirgi zamonaviy adabiyotlarda bunday farqni sezish mushkul, bunday xulosaga immunitet tushunchasiga berilgan ba’zi ta’riflar bilan bilishib chiqib kelish mumkin: «qarama-qarshilik sharoitida himoyalanih ko‘nikmasi»; «o‘zining shaxsiy maqsad va qiziqishlaridan farqlilarni qabul qilishi»; «eshitganlaringga o‘z dunyoqarashingdan kelib chiqib ratsional munosabat bildirish, turli fikrlar bilan hisoblashish hamda ma’rifiy yo‘l bilan ushbu fikrlarni inkor etish qobiliyati»; «tinchlik va xotirjamlikka intilish». Yuqorida keltirilgan barcha ta’riflar immunitet fenomenining ham kundalik, ham ilmiy ta’rifi bo‘la oladi.

Psixologiyada immunitet fenomen sifatida nisbatan yaqin vaqtlardan beri o‘rganilmoqda. Bag‘rikenglik asosida o‘zga, milliy va diniy qadriyatlarga zid bo‘lgan yot g‘oyalarni ajrata olish, ezguni yovuzdan farqlay olish va zararli g‘oya, qarashlarga qarshi munosabat bildira olish ko‘nikmasi, ustunlik qilish va kuch ishlatishdan voz kechish, insoniy madaniyat, meyorlar, e’tiqodlarning ko‘p o‘lchamliligi va turli-tumanligini tan

olish, bu turli-tumanlikni bir turlilikka yoki qandaydir nuqtai nazarning ustunlik qilishiga keltirishdan voz kechishdir.

Islom jamiyatda tinchlik, adolat va totuvlikni mustahkamlashga qaratilgan boy hikmat merosini taqdim etadi. Qur'oni karim va hadislarda mafkuraviy immunitetni shakllantirish uchun kuchli poydevor bo'lib xizmat qilishi mumkin bo'lgan bag'rikenglik, o'zaro yordam va birdamlikka da'vatlar mavjud. Yoshlarni islom dinining chinakam, tinchliksevar ta'limotlari ruhida tarbiyalash har bir shaxs hayotida ma'naviy-axloqiy qadriyatlarning muhimligini ta'kidlab, ekstremistik g'oyalarga qarshilikni shakllantirishga xizmat qiladi. O'zbekiston tarixi misolida islom dini ilm-fan, madaniyat va ta'lim rivojiga qanday katta hissa qo'shgani, sivilizatsiya ravnaqiga hissa qo'shganini ko'rsatadi. Al-Xorazmiy, Al-Buxoriy, Abu Rayhon Beruniy, Alisher Navoiy kabi buyuk alloma va mutafakkirlar merosiga hurmat-ehtirom ko'rsatish milliy o'zlikni mustahkamlaydi, yoshlarga ilhom manbai bo'lib xizmat qiladi. O'z tarixi va madaniy merosidan g'ururlanish ruhida tarbiyalash o'z yurtining kelajagi uchun daxldorlik va mas'uliyat hissini shakllantirishga xizmat qiladi [8. 43].

Ta'lim jarayonida dinning ahamiyatini ortiqcha baholab bo'lmaydi. Diniy ta'limotlar zamirida yotgan ma'naviy-axloqiy qadriyatlar zararli g'oyalar va mafkuralarga qarshilikni rivojlantirish uchun bebaho manbadir. Islom dini ham boshqa dinlar qatori ezgulik, adolat, bag'rikenglik va tinchlik tamoyillariga alohida urg'u beradi, bu esa atrofdagi olamga ongli va mas'uliyatli munosabatni shakllantirishda ishonchli asos bo'lib xizmat qilishi mumkin. Dinning ma'naviy tajribasini yoshlarda psixologik immunitetni shakllantirish jarayoniga kiritish nafaqat diniy dogmalar haqidagi bilimlarni uzatishni, balki ushbu ta'limotlarda chuqur axloqiy ma'noni ko'rish qobiliyatini rivojlantirishni ham o'z ichiga oladi. zamonaviy dunyo. Bu ta'lim tizimidan moslashuvchanlik va ochiqlikni, diniy tamoyillarni chuqur anglash va ularni hayotda qo'llashga yordam beruvchi innovatsion yondashuv va usullarni qo'llashga tayyorlikni talab qiladi.

Hozirgi vaqtda yosh avlod axborot xurujlari va radikal diniy mafkurani targ'ib etuvchi jamiyatlarning dunyoqarashiga ta'sir o'tkazishga urinishlari natijasida yuzaga kelgan yangi muammolarga duch kelmoqda [1.301]. Shu nuqtai nazardan, nafaqat ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy barqarorlikka putur yetkazish, balki milliy birlik va tinchlik zamirida yotgan umuminsoniy qadriyatlarni ham barbod qilishga intilayotgan diniy aqidaparastlik tahdidlariga alohida e'tibor qaratish lozim. Bu qiyinchiliklar oldida yoshlarning psixologik immunitetini tashqi ta'sirlardan himoyalani bilan cheklab bo'lmaydi; shuningdek, o'z madaniyati va tarixining asosiy tamoyillarini chuqur tushunish va qabul qilishga asoslanishi kerak [11. 15].

Zamonaviy tajriba talabalarda diniy psixologik immunitetni shakllantirish muhimligini ta'kidlaydi. Ta'lim tizimi oldida mafkuraviy tarbiyaning samarali usullarini yaratish va amalga oshirish zarurati turibdi. Globallashuv va axborot ochiqligi sharoitida mafkuraviy muammolarga samarali qarshi turish uchun “psixologik immunitet” tushunchasining psixologik-pedagogik mazmuni, ko'rsatkichlari, darajasi va mezonlarini to'g'ri aniqlash zarur. Psixologik immunitetni shakllantirish keng qamrovli yondashuvni, jumladan, tahdidlarni tasniflashni, shuningdek, yoshlarda tanqidiy fikrlash va mafkuraviy

kompetensiyani rivojlantirishga yordam beradigan uslub va amaliyotlarni ishlab chiqishni talab qiladi. Ta’lim jarayonidagi har bir tadbir mafkuraviy tahdidlarga psixologik qarshilikni kuchaytirishga yordam beradigan aniq amaliy natijalarga erishishga qaratilganligi muhim. Mafkuraviy tarbiyaning ijtimoiy faoliyat bilan bog‘liqligi o‘quvchilarda faol shaxsiy pozitsiyani shakllantirishda asosiy o‘rin tutadi, bu esa o‘z navbatida ularning g‘oyaviy va ijtimoiy faol fuqaro sifatida kamol topishiga xizmat qiladi. Bunday faollik nafaqat maxsus tadbirlar va siyosiy tadbirlarda ishtirok etishda, balki kundalik ishlarda, tarbiyaviy va tashkiliy tadbirlarda ham namoyon bo‘lishi kerak [4. 35].

Ma’naviy-axloqiy qadriyatlarga asoslangan diniy ta’limotlar axloqiy barqarorlik va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun boy manba bo‘lib, barkamol, muloqotga ochiq va dunyoqarashlar xilma-xilligiga bag‘rikeng shaxsni shakllantirishga hissa qo‘shadi. [116]. Dinning ma’naviy tajribasini yoshlarda psixologik immunitetni shakllantirishga muvaffaqiyatli kiritish uchun yangi ta’lim va tarbiya shakllarini ishlab chiqish taklif etiladi. Ular orasida diniy matnlarni ma’naviy-axloqiy mazmuniga e’tibor qaratgan holda o‘rganishga bag‘ishlangan ixtisoslashtirilgan seminarlar va ma’ruzalar, turli diniy ta’limotlar nuqtai nazaridan dolzarb ijtimoiy muammolarni muhokama qilish, shuningdek, dinning rivojlanishidagi o‘rni bo‘yicha davra suhbatlari va muhokamalar bo‘lishi mumkin. zamonaviy jamiyat. Dinning tarixiy va madaniy kontekstini, uning jamiyatning axloqiy me’yorlari va qadriyatlarini shakllantirishdagi rolini o‘rganish ta’lim jarayonining muhim qismi bo‘lishi kerak. Universitet o‘quv dasturiga dinshunoslik va diniy psixologiya kurslarining kiritilishi diniy tajribaning ko‘p qirraliligini va uning shaxsiy rivojlanishdagi ahamiyatini ta’kidlaydi.

Psixologik immunitetni shakllantirish va dinga asoslangan radikallashuvning oldini olishning asosiy omili nafaqat ta’lim va tarbiyada, balki yoshlar hayotiga ma’naviy-ruhiy amaliyotlarni chuqur joriy etishdadir. Bunday sharoitda psixologiya va din yetakchi rol o‘ynab, shaxsning ichki resurslarini, uning ma’naviy-axloqiy ko‘rsatmalarini rivojlantirish orqali psixologik immunitetni mustahkamlashning samarali vositalarini taklif qilishi mumkin [6. 44]. Bu talabalarning ichki dunyosini rivojlantirish va ularning mafkuraviy barqarorligini mustahkamlashga qaratilgan bayramlar, ma’naviyat peshvolarining ma’ruzalari, meditatsiya va reflektiv mashg‘ulotlar kabi diniy va ma’naviy tadbirlarni tashkil etishni o‘z ichiga olishi mumkin. O‘z-o‘zini bilish va o‘z-o‘zini rivojlantirishga qaratilgan psixologik treningdan foydalanish diniy qadriyatlarni tushunish va qabul qilish uchun asos bo‘lishi mumkin. Din psixologiyasi elementlarini o‘z ichiga olgan bunday treninglar nafaqat o‘z-o‘zini chuqur anglash, balki tashqi mafkuraviy ta’sirlarga qarshilikni shakllantirishga ham xizmat qiladi. Inson tajribasining diniy va ma’naviy jihatlarini ta’kidlaydigan maxsus maslahat va psixoterapiya dasturlarini ishlab chiqish yoshlarga o‘z e’tiqodlari tamoyillari asosida o‘z tashvishlariga javob topishga yordam beradi. Bundan tashqari, ta’lim jarayoniga diniy an’analarga asoslangan meditatsion va reflektiv amaliyotlarni joriy etish o‘quvchilarga psixologik barqarorlikning muhim jihati bo‘lgan dam olish va o‘z-o‘zini boshqarish usullarini o‘rganishga yordam beradi.

Shunday qilib, psixologik immunitetni diniy, ma'naviy-axloqiy qadriyatlar prizmasi orqali shakllantirish ta'lim jarayoni uchun yangi istiqbollarni ochadi. Bu yoshlarda globallashtirilgan jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishning ajralmas qismi bo‘lgan dunyoqarash va madaniyatlar xilma-xilligini chuqur anglash va hurmat qilish asosida barqaror psixologik immunitetni shakllantirish imkonini beradi.

Mazkur faoliyat yoshlarning mafkuraviy tahdidlarga qarshi turish qobiliyatini mustahkamlash, shuningdek, ularda ma'naviy-axloqiy tamoyillar muhimligini chuqur anglash, adolatli va tinch jamiyat qurishda faol ishtirok etishga tayyor bo‘lgan barkamol shaxsni shakllantirishga xizmat qiladi. Binobarin, yoshlarda psixologik immunitetni shakllantirishda o‘quvchilarning turli mafkuraviy tahdidlarga qarshi turishga qodir bo‘lgan mafkuraviy ongli, ijtimoiy faol fuqarolar bo‘lib yetishishini ta’minlaydigan nazariy tayyorgarlik, amaliy faoliyat va jamiyat hayotidagi faol ishtirokini o‘z ichiga olgan kompleks yondashuv talab etiladi.

Adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasida fuqarolarning vijdon erkinligini ta’minlash va diniy sohadagi davlat siyosati konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni (O‘RQ-1037-son), 25.02.2025.
2. Авазов К. Внешние и внутренние угрозы современности, безопасность и стабильность в обществе и их взаимосвязь // Россия и мусульманский мир. 2017. №7 (301). <https://cyberleninka.ru/article/n/vneshnie-i-vnutrennie-ugrozy-sovremennosti-bezopasnost-i-stabilnost-v-obschestve-i-ih-vzaimosvyaz> (дата обращения: 23.02.2024).
3. Борисов В.В. Проблемы совместимости науки и религии в светской системе образования // Управление наукой и наукометрия. 2013. №13. <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-sovmestimosti-nauki-i-religii-v-svetскоy-sisteme-obrazovaniya> (дата обращения: 23.02.2024).
4. Дуйсенов Н.Э., Байдуллаев А.С. Глобализация и идеологический иммунитет // Экономика и социум. 2021. №5-2 (84). <https://cyberleninka.ru/article/n/globalizatsiya-i-ideologicheskiy-immunitet> (дата обращения: 23.02.2024).
5. Кирейчев А.В. Психологический иммунитет как фактор развития зрелой личности // Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии. 2015. №7 (53). <https://cyberleninka.ru/article/n/psihologicheskiy-immunitet-kak-faktor-razvitiya-zreloy-lichnosti> (дата обращения: 23.02.2024).
6. Комилова Н.Г., Шарипова Д.Дж. Повышение эффективности формирования идеологического иммунитета у молодежи // Наука и образование сегодня. 2018. №4 (27). <https://cyberleninka.ru/article/n/povyshenie-effektivnosti-formirovaniya-ideologicheskogo-immuniteta-u-molodyozhi> (дата обращения: 23.02.2024).
7. Коновалов И.А. Радикализация молодежи: основные модели и профилактика. зарубежный опыт // Психология и педагогика служебной

деятельности. 2021. №1. <https://cyberleninka.ru/article/n/radikalizatsiya-molodezhi-osnovnye-modeli-i-profilaktika-zarubezhnyu-opyt> (дата обращения: 23.02.2024).